

Realizem in fantastika

V majski številki srbske revije Književnost (Književnost 1980, 5, str. 943—945) je objavljena izjava pokojnega pisatelja Cirila Kosmača, ki jo je dal za Tretji program Radia Beograd. Izjava je bila odgovor urednici Radmili Glišić na temo »Vaša izkušnja kot romanopisca«. V Radiu Beograd je bila objavljena 20. maja 1968, nanaša pa se na temeljna izhodišča Kosmačeve pripovedne umetnosti.

Ciril
Kosmač

Vprašujete me, kakšne so moje izkušnje kot romanopisca? Čudno vprašanje...

Predvsem moram reči, da nikoli nisem mislil, da sem romanopisec. Kajti ko pišem, pravzaprav nikoli ne vem, kaj pišem. Ko pisatelj začneja pisati, mora vedeti, kam mora priti, ali kakšna je pot od hiše do mesta, kamor je treba priti — o tem nihče nič ne ve, celo pisatelj ne.

Napisal sem dva razmeroma dolga teksta: *Pomladni dan in Balado o trobenti in oblaku*. Nisem se odločil, da bi pod naslov napisal *roman*, ker je zame roman vendarle nekaj velikega. Za tisto, kar pišem jaz, lahko rečem, da pišem iz sebe, a ko pravim, da pišem iz sebe, potem v bistvu pravim, da končno pišem o sebi. Opisujem tisto, kar sem videl, tisto, kar sem doživel. Prepričan sem, da pisati pomeni ustvarjati. Ustvarjati pa, kakor so me učili v šoli, pomeni: nekaj u-stvariti iz nečesa, *napraviti*.

Sodim, da je proces ustvarjanja isti, naj bo to nekje daleč proč od nas v veselju, kjer nastaja neka nova zvezda, ali da pisatelj ustvarja novi roman. Vse to je v začetku, tam, nekakšna meglica, tukaj pa, kako naj rečem, določeno razpoloženje.

Vse to se začneja počasi krčiti, zgoščevati v jedro, dobi določeno ime in začne živeti. Isto se dogaja tudi, ko vzide zvezda iz tiste megle kot zvezda in ko se pisatelju posreči, da v romanu ali noveli oblikuje glavnega junaka, mu da ime in ga pusti živeti svoje življenje. Tako kot zvezda kroži po svoji krožnici, tako gre tudi ta junak po svoji poti. Pisatelju pa ne preostaja nič drugega, kot da mu sledi in piše o njem.

Različni so načini, s katerimi je mogoče priti do romana. Jaz, recimo, ne bi rekel, da je »Balada o trobenti in oblaku« roman, vendar bi ravno ob tem primeru lahko povedal, kako je mogoče priti do večjega teksta. Pred desetimi leti sem hotel napisati novelo, čisto realistično, o Temnikarju, pa sem odšel v neki samostan, da bi tam to napisal v miru. Ko sem prišel v samostan, je bil večer; odprli so mi vrata in me peljali do vratarja, ob katerem sem v temi zagledal, kako se svetlika nekaj majhnega, zlatega. To je bila nekakšna trobenta. Potem so mi dali veliko sobo tam na sredi samostana, pa sem začel po malem delati. Od daleč sem slišal neke glasove, ko da nekdo igra na trobento.

Trobenta spet trobenta... Tako je moja realistična novela dobila čisto drugačen okvir — po zaslugi okolja, v katerem sem živel.

Torej, če tisti vratar — pozneje sem zvedel, da je bil vodja godbe na pihala — ne bi imel trobente, nikoli tudi ne bi bilo *Balade o trobenti in oblaku*, ampak bi bila samo navadna realistična novela.

To pomeni, da pisatelj vendarle živi v določenem živem svetu, ki se po nekih čudnih kanalih pretaka vanj, da ga potem pisatelj preoblikuje in ustvari nekaj novega.

Prav v tem času, ko sem pisal ta, da ne rečem roman o trobenti in oblaku, je potekala ostra polemika med Vidmarjem in Ziherlom o realizmu in fantastiki. To je bila zelo živahna debata, v katero se je vmešal celo sovjetski kritik Lipšic, jaz pa sem potem v noveli o trobenti in oblaku napisal, da končno vsaka fantastika ni nič drugega kot drugače, subjektivno izpovedan realizem. Da se vrnem k samemu delu: v *Baladi o trobenti in oblaku* je trobenta realna, naselila se je celo v realistični noveli, ki sem jo hotel napisati. Pomeni, da neke meje med realizmom in fantastiko ni, da je eno in drugo naš in isti svet.

Tako, ko že govorimo o realizmu in fantastiki, lahko rečem, da se mešata, prežemata. Spominjam se, vrnil sem se po petnajstih letih domov, v svojo dolino, in srečal sem svoje sestre in svojega brata... Dobro sem vedel, da so to moj brat in moje sestre, pa vendar nisem bil čisto prepričan, da sem jaz njihov brat. Čeprav sem poznal kamenje, vodo in vse drugo, kar živi v tej dolini, čeprav sem s svojimi očmi lahko videl sebe kot fantiča dvanajstih, trinajstih, štirinajstih let, ki hodi v šolo, nosi mleko in ima takšen ali drugačen klobuk, vendar sem se, ko sem ostal sam v mraku in ko sem se sprehajal po polju, vprašal, kdo sem in od kod sem.

To vprašanje postavljam sebi še naprej, pogosto. Res je, vem, iz katere doline sem, kako mi je ime, kdo je moj brat, kdo so moje sestre, toda končno ne vem, spet, kdo sem sâm!

Vem, da sem človek in da pišem o človeku, kar mi je, mislim, edina naloga v življenju, ker moram raziskati, kaj je življenje in kaj je človek. V tem je problem. Torej moram poznati sam sebe, vedeti, kaj sem, da bi lahko nekaj povedal tudi o drugih. Toda o drugih nekaj povedati pomeni: s pisano besedo podati isto sliko, isti vonj in isti občutek, ki ga imam v sebi. To je zelo težak proces. To pomeni, da sem jaz neke vrste fotografski aparat, ki mora fotografirati tisto, kar je v meni, potem pa napravim negativ v obliki tiskane besede, tako da bralec, ki to bere, vidi in občuti isto, kot sem jaz občutil. Zaradi tega se zelo razjezim, kadar kritiki napišejo »pisatelj je hotel povedati to in to«. Lahko rečem, da nikoli nisem imel namena nekaj povedati, oziroma nekaj trditi po filozofsko. Vedno sem hotel podati določeno sliko svojega razpoloženja, nečesa, kar je v meni, izpostaviti neki izrez, izseček iz življenja, da bi bralec, če je ta izsek točen, odkril sam *tudi* tisto, kar sem hotel povedati, ne direktno, ampak indirektno. Drugače povedano to pomeni, da je pisati zelo težko. Vem, da je, če napišem sto strani proze, izmed teh sto papirjev vsega pet jasnih fotografij tega, kar je v meni, medtem ko je petdeset premalo jasnih, druge pa so čisto nejasne. To me včasih boli, nemara zaradi tega tako malo pišem.

Pomladni dan ni roman. *Pomladni dan* je določen spomin. *Pomladni dan* je avtobiografija. Reči moram, da mi včasih očitajo, da pišem samo o svoji dolini, še več, ne o dolini, ampak samo o svoji vasi. Res je. Prvo, mislim, da vse tisto usodno, kar se dogaja v svetu, odmeva tudi v moji vasi, a drugo, mislim, da je človek nekoliko podoben kravi. Jé, samo jé to seno

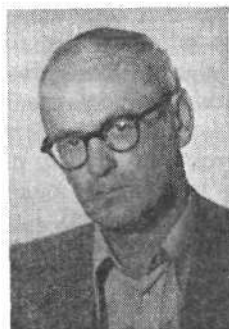
do svojega dvajsetega leta, potem pa ga žveči, prežvekuje — samo ponavlja. Zaradi tega se bom, verjamem, vedno vračal v svojo vas in pisal samo o ljudeh iz svoje vasi.

Zdaj lahko povem tudi to, da si nikoli nisem izmislil niti enega junaka. Vsi ti ljudje zares žive. Žive svoje življenje, jasno, lepo, grenko, bridko, tako da pričakujem, da se bo v meni vse to izkristaliziralo v pravljico. Mislim, da bom pisal pravljice. Zakaj?

Iz naše vasi je nekoč odšel fant na morje. Izgubil je dekle. Vrnil se je kot sedemdesetletni starec. Okoli njega so se vedno zbirali vsi otroci. Da bi jim pripovedoval. Toda on jim ni govoril o oceanih, o velikih mestih, o vetrovih, govoril jim je o majhnih stvareh. Znal jim je povedati pravljico o oblaku, o kamnu, o drevesu, o vodi, o vseh majhnih rečeh. Govoril je: vsa velika mesta so vselej enaka, toda vsak kamen ali vsako drevo imata svoje življenje in svojo zgodbo...

Pravljica. Pa, mogoče sem tudi jaz pravljica. Zelo srečen bi bil, ko bi tudi končal kot pravljica. Vse pravljice se končajo lepo, pa naj se tako konča tudi moja.

Prevedel France Vurnik

Janko
Kos

Avantgarda in Slovenci

Vprašanje o avantgardi na Slovenskem je še zmeraj na široko odprto, saj v literarni vedi, pa tudi v svobodnejši zastavljeni publicistiki in esejistiki skoraj ni najti del, ki bi se zares natančno, sistematično in v pravem smislu problemsko ukvarjala s tem pomembnim poglavjem naše novejši literarne, kulturne in že kar socialno-kulturne preteklosti. Kdaj in kako se začnejo na Slovenskem oblikovati prvi zametki za avantgardno gibanje? Kdaj se razrastejo v podobo, ki ustreza evropskemu pojmu avantgarde? Kakšen je posebni razvoj in pomen slovenske avantgarde, če jo primerjamo z znanimi evropskimi vzorci?

Zdi se, da na takšna in podobna vprašanja še ni mogoče odgovoriti s pravo zanesljivostjo, ker pač močno presegajo obseg doslejšnjih raziskav. Vendar razlogov za takšno stanje ni iskati samo v literarni vedi, ampak vsaj deloma tudi v naravi in razvoju avantgardnih gibanj na Slovenskem. Njihov razmah se zdi v primerjavi z evropskim na prvi pogled zapoznal, šibek ali neizrazit, kar seveda nikakor ni v prid sistematični znanstveni analizi, ampak jo z marsičim spravlja v negotovost, tako da jo bolj ovira, kot pa spodbuja.

Toda vse to je pravzaprav razlog več, da se mora raziskovanje slovenske literarno-umetniške avantgarde že od vsega začetka opreti na čimbolj jasno idejo o tem, kaj je pravzaprav avantgarda, pa tudi, kaj zanjo ni bistveno in čemu ta pojem ne ustreza. Ta nujnost je v slovenskih razmerah,